

بررسی و مقایسه سیمای زن و مرد در امثال و حکم ده‌خدا

ناهید شاملو*

چکیده

بررسی سیمای زن و مرد در امثال و حکم ده‌خدا یکی از راه‌هایی است که می‌تواند وضعیت و موقعیت زنان و مردان را در نگاه مردم مشخص کند.

این مقاله، کوششی است برای پاسخ بدین پرسش‌ها:

در کتاب امثال و حکم ده‌خدا سیمای زنان و مردان ایرانی چگونه ترسیم شده است؟ سیمای زنان و مردان از نظر کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی در امثال و حکم به چه صورت نمایان شده است؟ چه صفات یا ویژگی‌هایی به برخی از رفتارهای زنان و مردان نسبت داده شده است؟ آیا تصورات قالبی مربوط به زنان و مردان در امثال و حکم وجود دارد؟ با توجه به تصورات قالبی یا کلیشه‌های جنسیتی چه توقع و انتظاری از زنان و مردان در امثال و حکم وجود دارد؟

امثال و حکم ده‌خدا، مشتمل بر چهار جلد و دوهزار و شصت و چهار صفحه و بیست و دو هزار و صد و سی و چهار مَثَل و نکته حکمی است.

بطور کلی در کتاب امثال و حکم، ما شاهد تأیید باورهای قالبی هستیم. نتایج بدست آمده از این پژوهش در متن آورده شده است.

کلید واژه

امثال و حکم، زن و مرد در امثال و حکم، جامعه‌شناسی در امثال و حکم، مردم‌شناسی در امثال و حکم.

---

* کارشناس ارشد رشته مطالعات زنان، دانش‌گاه آزاد اسلامی، واحد رودهن.

مقدمه

امثال و حکم از ارکان مهم ادبیات و معتبرترین سند میراث فرهنگی است. امثال سایره در همهٔ زبان‌ها و اصولاً در ادبیات جهانی دارای ارزش و مقامی ویژه است که بیان‌گر ذوق و استعداد، قریحه و صفات، افکار و تصورات، عواطف و احساسات، رسوم و عادات هر قوم و ملتی است. موضوع‌هایی که به نام فرهنگ عامه بررسی می‌شود در سه مقوله قرار می‌گیرد:

الف) باورها و عادت‌ها؛

ب) آداب و رسوم مربوط به نهادهای اقتصادی و اجتماعی؛

ج) داستان‌ها، ترانه‌ها و ضرب‌المثل‌ها.

ساختار امثال و حکم در عین سادگی، زیبایی و اختصار، آن چنان آهنگین و دل‌انگیز است که برای آرایش کلام و فصاحت بیان در محاورات به کار می‌رود. اگر چه لطیف و کوتاه می‌نماید، لیکن از تجربه‌های طولانی حکایت دارد. در هر یک از آن‌ها خاطرات و قصه‌های کوتاه و عبرت آموز در قالب هزل، شوخی و انتقاد، خواننده یا شنونده را به اعماق روح زمان خود می‌کشاند و او را با واقعیت‌های موجود جامعه آشنا می‌سازد. چهره زنان و مردان ایرانی در امثال و حکم به دفعات به تصویر کشیده شده است. در این تحقیق، پژوهش‌گر قصد دارد سیمای زنان و مردان را در کتاب امثال و حکم ده‌خدا با هم مقایسه و بررسی کرده، تصاویری متفاوت را که این مجموعه از زن بدست داده است بیرون کشد، و بدین ترتیب کلیشه‌های جنسیتی را دربارهٔ آنان، مورد بررسی قرار دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

اهمیت و ضرورت پژوهش

بررسی سیمای زن و مرد در امثال و حکم ده‌خدا یکی از راه‌هایی است که می‌تواند وضعیت و موقعیت زنان و مردان را در نگاه مردم مشخص کند. می‌دانیم که توسعهٔ جوامع بشری تنها به دست مردان انجام نگرفته بلکه با مشارکت توأمان زنان و مردان هر جامعه‌ای صورت پذیرفته است. یکی از مواردی که جامعه را تحت تأثیر قرار می‌دهد فرهنگ است، همان طور که جنسیت را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. بدین خاطر، پژوهش حاضر به بررسی سیمای زن و مرد در عرصه غنی و اصیل امثال و حکم ده‌خدا پرداخته است. گفت و گو دربارهٔ زن و دیدگاه‌هایی که در مورد وی وجود دارد، کاری بس سخت است و احتیاج به مطالعهٔ عمیق و کند و کاو گسترده دارد. از دوران

کهن همیشه شخصیت و خلق و خوی زن توجه دانشمندان، فلاسفه و ادیبان هر عصری را بخود جلب کرده است. کوشش پژوهش‌گران برآن بوده است که روحیه و شخصیت زن را آن‌طور که واقعاً هست، بشناسانند. زن در عرصه پهنای جهان و در همه جای آن، از آغاز پیدایش بر زمین و در هر زمان و مکان و نژاد و رنگ و آیینی، بار مسؤولیتی ویژه را بر دوش داشته است: زادن، پروردن و به بلوغ رساندن. و این بخشی از حیات زن است که انگار چون و چرا نمی‌پذیرد. در حقیقت هویت جویی برای زن، در ورای این بخش از زندگی و این امتیاز ویژه او باید صورت گیرد. البته این که زن در کنار یا جدا از وظیفه تولید نسل بشری در ساختار اجتماعی، تاریخی، فرهنگ، تمدن و ادبیات نقشی داشته است یا نه، در خور تأمل و بررسی است.

فرهنگ پارسی، پهنه‌ای است که زن در سراسر آن حضور دارد. اگر به واقع به چهره این موجود لطیف و حساس نظر افکنیم، در می‌یابیم که از نظر آفرینش، هم‌پایه مرد آفریده شده است و هیچ برتری بین آنان وجود ندارد. در اکثر ادیان آسمانی، آفرینش زن و مرد هم‌زمان یا به فاصله‌ای بسیار کوتاه صورت گرفته است. خداوند آن‌ها را می‌آفریند و بطور کلی از امکانات مساوی برخوردار می‌نماید؛ نعمت‌های خداوند نیز برای هر دو در نظر گرفته می‌شود. این تحقیق سعی خواهد کرد به برخی از سؤال‌های موجود پیرامون زن و مرد در امثال و حکم ده‌فدا پاسخی درخور توجه و روشن بدهد.

روش تحقیق در این پژوهش

این مقاله، از نوع مطالعات کیفی است که هدف محقق از انجام این پژوهش، توصیف عینی، واقعی و منظم خصوصیات یک موقعیت یا یک موضوع است. مقاله حاضر با استفاده از تکنیک تحلیل محتوایی (کمی)، با هدف شناخت سیمای زن و مرد در کتاب امثال و حکم در نظر گرفته شده است و به بررسی و تحلیل مطالب موجود در بخش‌های مختلف کتاب مذکور می‌پردازد.

جامعه آماری تحقیق حاضر، شامل کلیه محتوا و مطالب منعکس شده از سیمای زن و مرد در ۴ جلد کتاب امثال و حکم ده‌فدا است.

مقوله‌های کلیشه‌های جنسیتی

قدرت، ضعف، فال، اراده، اراده داشتن، گستاخ، افسون‌گر، شکاک، خوش‌خویی، سطحی‌نگر، تحلیل‌گر، ضعیف‌نفس، خوش‌یمنی، منفعل، مسؤولیت‌پذیری، بی‌مسؤولیتی، علم و دانش، عدم علم و دانش، حرص و آز، عدم حرص و آز، رازداری، عدم رازداری، وفاداری، بی‌وفایی، بخشندگی، حساست، گستاخی، عدم گستاخی، با کفایتی، بی‌کفایتی، صداقت، تزویر و ریا، زیبایی، زشتی، پرحرفی، کم‌حرفی، حسادت، عدم حسادت، شکاک بودن، نگاه سطحی به زن، نگاه سطحی به مرد، فضولی، ظلم و ستم، استقلال، وابستگی، تملق، ظاهرسازی، می‌خواری و عیش، بی‌دینی، دین‌داری، کینه، نامردی، جوانمردی، نیاز، خوش‌قولی، اراده، همت و بی‌ارادگی.

جدول شماره ۱: توزیع فراوانی و درصد کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی مربوط به زنان و مردان و به صورت مشترک میان زنان و مردان، در ضرب المثل‌های امثال و حکم ده‌خدا

درصد	فراوانی	عنوان
۲۹/۶۲	۲۶۳	ضرب‌المثل‌های مربوط به زنان
۶۷/۶۸	۶۰۱	ضرب‌المثل‌های مربوط به مردان
۲/۷۰	۲۴	ضرب‌المثل‌های مربوط به زنان و مردان به صورت مشترک ^۱
۱۰۰	۸۸۸	تعداد کل

ارقام جدول فوق بیان‌گر این واقعیت است که ۶۷/۶۸ درصد از ضرب‌المثل‌های امثال و حکم مربوط به مردان، ۲۹/۶۲ درصد از ضرب‌المثل‌های امثال و حکم مربوط به زنان و ۲/۷۰ درصد از ضرب‌المثل‌ها به صورت مشترک مربوط به زنان و مردان است، یعنی هم به مردان و هم به زنان اشاره دارد. از جدول بالا چنین استنباط می‌شود که در ضرب‌المثل‌های بررسی شده، بیش‌تر ضرب‌المثل‌ها به مردان اشاره دارد.

جدول شماره ۲: فراوانی و درصد کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی مربوط به زنان در ضرب‌المثل‌های امثال و حکم ده‌خدا

زنان		مقوله‌ها
درصد	فراوانی	
۱/۵۲	۴	فعال بودن
۲/۲۸	۶	منفعل بودن
۰/۷۶	۲	هوس (ضعیف نفس)
۰/۳۸	۱	علم و دانش
۴/۱۹	۱۱	عدم علم و دانش
۰/۳۸	۱	حرص و آز
۰/۳۸	۱	رازداری
۲/۶۶	۷	عدم رازداری
۱/۱۴	۳	وفاداری
۴/۵۶	۱۲	بی‌وفایی
۴/۴۳	۹	قدرت
۲/۲۸	۶	ضعف
۰/۳۸	۱	بخشنده‌گی
۹/۱۲	۲۴	گستاخی
۱۸/۶۳	۴۹	خوش‌خویی
۱۵/۹۷	۴۲	بدخویی
۰/۳۸	۱	بی‌کفایتی
۶/۰۸	۱۶	تزویر و ریا
۱۱/۷۹	۳۱	زیبایی
۴/۵۶	۱۲	زشتی
۲/۲۸	۶	بدیمنی
۰/۳۸	۱	پرحرفی
۱/۵۲	۴	حسادت
۰/۳۸	۱	شکاک بودن
۲/۲۸	۶	نگاه سطحی به زن
۱/۹۱	۵	فضولی
۰/۳۸	۱	ظلم و ستم
۱۰۰	۲۶۳	تعداد کل

ارقام جدول فوق بیان‌گر این واقعیت است که فراوانی مقوله‌های کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی مربوط به زنان در امثال و حکم هم‌چون خوش‌خویی ۴۹ (۱۸/۶۳ درصد)، بدخویی ۴۲ (۱۵/۹۷ درصد)، زیبایی ۳۱ (۱۱/۷۹ درصد)، گستاخی ۲۴ (۹/۱۲ درصد)، تزویر و ریا ۱۶ (۶/۰۸ درصد)، بی‌وفایی ۱۲ (۴/۵۶ درصد) و عدم علم و دانش (بی‌سوادی) ۱۱ (۴/۱۹ درصد) است. در جدول فوق بیش‌ترین درصد را مقوله خوش‌خویی زنان یعنی ۱۸/۶۳ درصد و کم‌ترین درصد یعنی ۰/۳۸ درصد را مقوله‌های علم و دانش، حرص و آز، رازداری، بخشندگی، بی‌کفایتی، پرحرفی، شکاک بودن و ظلم و ستم زنان به خود اختصاص داده است.

قابل ذکر است که در بررسی ضرب‌المثل‌های مربوط به زنان در زمینه مقوله‌های کنترل نفس، عدم حرص و آز، خساست، عدم گستاخی، با کفایتی، صداقت، خوش‌یمنی، کم‌حرفی، عدم حسادت، استقلال، وابستگی، اراده و همت، بی‌ارادگی، سحر و جادو، تملق، ظاهرسازی، می‌خواری و عیش، بی‌دینی، دین‌داری، کینه، نیاز، خوش‌قولی و بدقولی هیچ‌گونه فراوانی مشاهده نشده است.

برخی از ضرب‌المثل‌های مربوط به زنان در امثال و حکم ده‌خدا:

- زن تا نزاید دل‌بر است و چون زاید مادر است.
- اسب و زن و شمشیر وفادار که دید؟
- با زن در راز مزن.
- مسجد زن، خانه زن است.
- مرگ زن هیچ کم از لذت دامادی نیست.
- مگر خر می‌خرید؟ (در مورد کابین و شیربهای عروس می‌گویند که مماسکه می‌کنند).

دست خود را قلم کنی، آن به	زن بد را قلم به دست مده
مرد را نیست جز از علم و عمل زیور و زیب	زیور و زیب زنان است حریر و زر و سیم
که نفرین بد بر زن نیک باد	چه خوش گفت شاه جهان کی قباد
دگر گفت زن در جهان خود مباد	یکی گفت کس را زن بد مباد
چرا مردان ره آنان گزینند	زنان چون ناقصان عقل و دینند
که تقویم پارین نیاید بکار	برو زن کن ای خواجه هر نوبهار
کی هم‌چو حور باشد در نیکویی پری	کی هم‌چو آفتاب بود در فروغ ماه
دیگری گفت نی که زن باشد	ماه مانند رای زن باشد

- و ...

جدول شماره ۳: فراوانی و درصد کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی مربوط به مردان در ضرب‌المثل‌های امثال و حکم دهخدا

زنان		مقوله‌ها
درصد	فراوانی	
۰/۶۶	۴	مسئولیت‌پذیری
۰/۳۳	۲	بی‌مسئولیتی
۹/۱۵	۵۵	فعال بودن
۰/۱۷	۱	منفعل
۱/۱۷	۷	هوس (ضعیف نفس)
۰/۱۷	۱	کنترل نفس
۱۸/۸۰	۱۱۳	علم و دانش
۳/۸۳	۲۳	عدم علم و دانش
۱/۸۳	۱۱	حرص و آز
۰/۳۳	۲	عدم حرص و آز
۱/۱۷	۷	رازداری
۰/۳۳	۲	عدم رازداری
۱/۶۶	۱۰	وفاداری
۱/۱۷	۷	بی‌وفایی
۱۵/۸۱	۹۵	قدرت
۱/۳۳	۸	ضعف
۱/۱۷	۷	استقلال
۴/۴۹	۲۷	اراده و همت
۰/۳۳	۲	بی‌ارادگی
۳/۴۹	۲۱	بخشنده‌گی
۱/۱۷	۷	خساست
۱/۵۰	۹	گستاخی
۱۳/۳۱	۸۰	خوش‌خویی
۳/۴۹	۲۱	بدخویی
۱/۶۶	۱۰	بی‌کفایتی
۱/۱۶	۷	تزویر و ریا
۰/۱۷	۱	پر حرفی

زنان		مقوله‌ها
درصد	فراوانی	
۱/۱۷	۷	حسادت
۰/۵۰	۳	سحر و جادو (افسون‌گری)
۰/۸۳	۵	تملق
۰/۹۹	۶	ظاهرسازی
۰/۱۷	۱	می‌خواری و عیش
۰/۱۷	۱	بی‌دینی
۰/۸۳	۵	فضولی
۰/۵۰	۳	کینه
۱/۱۷	۷	نامردی
۰/۵۰	۳	نیاز
۳/۳۲	۲۰	ظلم و ستم
۱۰۰	۶۰۱	تعداد کل

ارقام جدول بالا بیان‌گر این واقعیت است که فراوانی مقوله‌های کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی مربوط به مردان در امثال و حکم، هم‌چون علم و دانش (سواد) ۱۱۳ (۱۸/۸۰ درصد)، قدرت ۹۵ (۱۵/۸۱ درصد)، خوش‌خویی ۸۰ (۱۳/۳۱ درصد)، فعال بودن ۵۵ (۹/۱۵ درصد)، اراده و همت ۲۷ (۴/۴۹ درصد)، بخشندگی ۲۱ (۳/۴۹ درصد)، و بدخویی ۲۱ (۳/۴۹ درصد) است. در جدول فوق بیش‌ترین درصد را مقوله علم و دانش مردان یعنی ۱۸/۸۰ درصد و کم‌ترین درصد یعنی ۰/۱۷ درصد را مقوله‌های منفعل بودن، کنترل نفس، پرحرفی، می‌خواری و عیش و بی‌دینی مردان به خود اختصاص داده است.

قابل ذکر است که در بررسی ضرب‌المثل‌های مربوط به مردان در زمینه مقوله‌های وابستگی، عدم گستاخی، با کفایتی، صداقت، کم حرفی، عدم حسادت، دین‌داری، جوان‌مردی، زیبایی، زشتی، خوش‌قولی، بدقولی، شکاک بودن و نگاه سطحی به مرد، هیچ‌گونه فراوانی مشاهده نشده است.

برخی از ضرب‌المثل‌های مربوط به مردان در امثال و حکم ده‌خدا:

- دزد باش و مرد باش.

- مرد آن است که لب بندد و بازو بگشاید.

- مرد چون میرد نامرد پای گیرد.
- وقت خشم و وقت شهوت مرد کو.
- یا مرد باش یا در قدم مردان باش.
- معنی توفیق غیر از همت مردانه چیست؟
- نهد مرد هوشمند جواب
- نکوتر هنر، مرد را بخردیست
- حج نمودن، تماشای جهان است
- آفرین باد براین همت مردانه تو.
- کسی کو پادشاه و مهتر و فرمان‌روا باشد
- گلخنی مفلس ناشسته روی
- مرد به دوزخ رود، بر طمع مهتری.
- و...
- مگر آن گه، کزو سؤال کنند
که کار جهان و ره ایزدیست
نان دادن، کار مردان است
- بدان کوشد که او را عشرت و کام و هوا باشد
مرد سراپرده انوار نیست

جدول شماره ۲: فراوانی و درصد کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی مربوط به زنان و مردان به صورت مشترک در ضرب‌المثل‌های امثال و حکم دهخدا

مردان		زنان		مقوله‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۹/۱۵	۵۵	۱/۵۲	۴	فعال بودن
۰/۱۷	۱	۲/۲۸	۶	منفعل بودن
۱/۱۷	۷	۰/۷۶	۲	هوس (ضعف نفس)
۱۸/۸۰	۱۱۳	۰/۳۸	۱	علم و دانش
۳/۸۳	۲۳	۴/۱۹	۱۱	عدم علم و دانش
۱/۸۳	۱۱	۰/۳۸	۱	حرص و آز
۱/۱۷	۷	۰/۳۸	۱	رازداری
۰/۳۳	۲	۲/۶۶	۷	عدم رازداری
۱/۶۶	۱۰	۱/۱۴	۳	وفاداری
۱/۱۷	۷	۴/۵۶	۱۲	بی‌وفایی
۱۵/۸۱	۹۵	۳/۴۳	۹	قدرت
۱/۳۳	۸	۲/۲۸	۶	ضعف
۳/۴۹	۲۱	۰/۳۸	۱	بخشنده‌گی

مردان		زنان		مقوله‌ها
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	
۱/۵۰	۹	۹/۱۲	۲۴	گستاخی
۱۳/۳۱	۸۰	۱۸/۶۳	۴۹	خوش‌خویی
۳/۴۹	۲۱	۱۵/۹۷	۴۲	بدخویی
۱/۶۶	۱۰	۰/۳۸	۱	بی‌کفایتی
۱/۱۶	۷	۶/۰۸	۱۶	تزویر و ریا
۰/۱۷	۱	۰/۳۸	۱	پرحرفی
۱/۱۷	۷	۱/۵۲	۴	حسادت
۰/۸۳	۵	۱/۹۱	۵	فضولی
۳/۳۲	۲۰	۰/۳۸	۱	ظلم و ستم
۱۰۰	۵۲۰	۱۰۰	۲۰۷	جمع کل

ارقام جدول فوق که از مقایسه کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی زنان و مردان به صورت مشترک بدست آمده، بیان‌گر این واقعیت است که: ما در برخی از مقوله‌ها شاهد فراوانی بیش‌تر زنان نسبت به مردان هستیم و برعکس. همان‌طور که جدول فوق نشان می‌دهد، زنان در برخی مقوله‌ها همانند منفعل بودن، عدم رازداری، بی‌وفایی، گستاخی، بدخویی و تزویر و ریا، فراوانی بیش‌تر را بخود اختصاص داده‌اند و مردان در مقوله‌هایی مانند فعال بودن، هوس (ضعیف نفس)، علم و دانش (سواد)، عدم علم و دانش (بی‌سوادی)، حرص و آز، رازداری، وفاداری، قدرت، ضعف، بخشندگی، خوش‌خویی، بی‌کفایتی، حسادت و ظلم و ستم، فراوانی‌های بیش‌تر را بخود اختصاص داده‌اند. در برخی مقوله‌ها مانند پرحرفی و فضولی، زنان و مردان فراوانی یک‌سان دارند. عدم حضور برخی مقوله‌ها در جدول ۴ نشان‌دهنده آن است که در زمینه این مقوله‌ها یا هیچ‌گونه فراوانی و درصدی در امثال و حکم ده‌خدا برای آن‌ها مشاهده نشده است و یا فقط در یکی از دو جنس دارای فراوانی و درصد است که نمی‌توان به مقایسه آن‌ها پرداخت.

جدول شماره ۵: فراوانی و درصد کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی مربوط به زنان و مردان به صورت مشترک در ضرب‌المثل‌های امثال و حکم ده‌فدا

زنان و مردان به صورت مشترک		مقوله‌ها
درصد	فراوانی	
۴/۱۷	۱	فعال بودن
۱۶/۶۶	۴	علم و دانش
۴/۱۷	۱	حرص و آز
۴/۱۷	۱	بی‌وفایی
۳۳/۳۳	۸	قدرت
۴/۱۷	۱	اراده و همت
۴/۱۷	۱	بخشندگی
۸/۳۳	۲	خوش‌خویی
۴/۱۷	۱	تزویر و ریا
۴/۱۷	۱	بدقولی
۸/۳۳	۲	شکاک بودن
۴/۱۷	۱	فضولی
۱۰۰	۲۴	تعداد کل

ارقام جدول فوق بیان‌گر این واقعیت است که فراوانی مقوله‌های کلیشه‌های جنسیتی یا تصورات قالبی مربوط به زنان و مردان به صورت مشترک در امثال و حکم، هم‌چون قدرت ۸ (۳۳/۳۳ درصد) و علم و دانش ۴ (۱۶/۶۶ درصد) است. در جدول فوق بیش‌ترین درصد را مقوله قدرت یعنی ۳۳/۳۳ درصد و کم‌ترین درصد یعنی ۴/۱۷ درصد را مقوله‌های فعال بودن، حرص و آز، بی‌وفایی، اراده و همت، بخشندگی، تزویر و ریا، بدقولی و فضولی به خود اختصاص داده است.

قابل ذکر است که در بررسی ضرب‌المثل‌های مربوط به زنان و مردان به صورت مشترک در زمینه مقوله‌های منفعل بودن، عدم علم و دانش، عدم حرص و آز، وفاداری، ضعف، بی‌آزادگی، خساست، بدخویی، صداقت، خوش‌قولی، هوس، کنترل نفس، رازداری، عدم رازداری، باکفایتی، بی‌کفایتی، زیبایی، زشتی، خوش‌بینی، بدبینی، پرحرفی، کم‌حرفی، حسادت، عدم حسادت، شکاک بودن، نگاه سطحی به زن و مرد، ظلم و ستم،

استقلال، وابستگی، گستاخی، عدم گستاخی، سحر و جادو، تملق، ظاهرسازی، می‌خواری و عیش، بی‌دینی، دین‌داری، کینه و نیاز هیچ‌گونه فراوانی مشاهده نشده است.

برخی از ضرب‌المثل‌های مربوط به زنان و مردان به صورت مشترک در امثال و حکم ده‌خدا:

- بر مرد سلاح حرب زیباست
  - بود بیش اندوه مرد از دو تن
  - مقدم چون پدر تالی چو مادر
  - هر که مرد است او، بود در جستجو، معنی پرست
  - هست مامان‌ت اسب و باباخر
  - لیلی را به چشم مجنون باید دید.
  - مادگی خوش آیدت، چادر بگیر
  - مال فقیرها چه می‌شود؟ یا پسر می‌شود یا دختر
  - مرد اگر یک قراضه کار کند
  - مردیت بیازمای و آن‌گه زن کن.
- و ...

- گل‌گونه و غایبه زنان راست
- ز فرزند نادان و ناپاک زن
- نتیجه هست فرزند ای برادر
- هر که زن طبع است کارش رنگ و بوی است و نگار
- تو مشو تر چو خوانمت استر
- رستمی خوش آیدت، خنجر بگیر
- زن به کدبانوی چهار کند

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

نتیجه‌گیری

حال با توجه به نتایج بدست آمده از جدول‌ها، به بررسی تصورات قالبی ضرب‌المثل‌های امثال و حکم ده‌فدا با توجه به چهارچوب نظری پرداخته می‌شود. با توجه به نظریهٔ زیباشناسی زنانه که مطرح می‌کند «هنر قربانی تعصب جنسیتی شده است» و این‌که در هنر و ادبیات، فعال بودن را به مرد و منفعل بودن، بی‌سواد بودن و بی‌وفایی را به زنان نسبت می‌دهد و وجود این مظاهر را در هنر و ادبیات نشانهٔ وجود تبعیض و نابرابری جنسیتی در هنر و ادبیات می‌داند، در پژوهش حاضر با توجه به نتایج بدست آمده، چنین مظاهری در ضرب‌المثل‌ها نیز مشاهده شد.

هم‌چنین با توجه به نقد ادبی زنانه، کمبود کاراکترهای واقعی زنان در آثار ادبی، وجود تصورات قالبی مربوط به زنان و کلیشه‌های جنسیتی، نشان ندادن تجارب واقعی زنان، محرومیت‌های زنان، تصویر غیرواقعی از زنان در امثال و حکم (مجموعهٔ باورهای فرهنگی رایج و معمول مردم ما نسبت به متل، مثل و حکم)، فاصلهٔ بین تصاویر و زندگی واقعی زنان، معرفی زنان به‌عنوان شیء و دیگری، وجود تقابل‌های دوگانه در نگاه جنسیتی و نگاه ابزاری داشتن به زن نشانهٔ وجود تبعیض و نابرابری جنسیتی در ادبیات است. پژوهش حاضر نیز با توجه به نتایج بدست آمده، چنین مظاهری را در ضرب‌المثل‌ها و امثال و حکم ده‌فدا نشان می‌دهد.

نیز با توجه به نظریهٔ جنسیت‌زدگی زبان که وجود این مظاهر (نام‌گذاری براساس منافع مردان، ساختار منفعل بخشیدن به زنان و هم‌چنین تحقیر زنان از جنبهٔ معنایی که براساس آن مرد خوب و زن بد است) را نشانهٔ جنسیت‌زدگی زبان می‌داند، پژوهش حاضر با توجه به نتایج بدست آمده، چنین مظاهری را در امثال و حکم ده‌فدا می‌نماید.

زنان با تبعیض نهادینه شده‌ای در ساختار جامعه روبه‌رو هستند و هنوز به‌دلیل زن بودن جای‌گاه خود را پیدا نکرده‌اند. پس اولین و مهم‌ترین کار برای هر زنی این است که جای‌گاهش را در جامعهٔ خود بشناسد و مسیر خود را به سوی هدفش مشخص کند و نخواهد مثل مردها عمل کند، چرا که این امر منجر به تقویت همان نهادهای غلط پیشین است.

زیگرید وایگل در این زمینه می‌گوید: «همین که زنان باور کنند مفاهیم رایج فرهنگ سیاست و مقاومت، مفاهیمی مردانه است و برای زندگی و تخیل زنانه قابل استفاده نیست، باید به جست و جوی زنان قهرمان پایان دهند. طرح‌های زنانه‌ای که در

مقابل طرح‌های مردانه ارائه می‌شود، بیش از حد اسیر سرمشق‌های مردانه، عظمت ظاهری، قدرت و نقش درخشان آنهاست. برای حذف تفکر سلسله مراتبی، باید تصور زن قهرمان، قربانی شود. این خطابه‌ای در تجلیل اندوه، گذشت، قناعت و یا فروکاستی به «طبیعت زنانه» نیست بلکه خطابه‌ای است برای روشن شدن ماهیت تصاویری و سوسه‌انگیز که در این جا و در این زمان، تجربه‌ها و نیازهای زنان را نادیده می‌گیرد^۱ و در نهایت باور کنیم که زنان جامعه ما نه شخصیت‌های ضعیف، نه قهرمانان پوشالی و نه اسطوره‌های شمشیر به دست هستند. و چه خوب است اگر برجسب‌ها را به دور افکنیم و به زنان و مردان حرمت گذاریم و محترم‌شان بشماریم، آن‌چنان که شایستهٔ آیهٔ: *وَلَقَدْ كَرَّمْنَا...*^۲ است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

پی‌نوشت‌ها

- ۱- منظور ضرب‌المثل‌هایی است که مخاطب آن هم زنان هستند و هم مردان.
- ۲- عباداتی، ۱۳۸۵: ۱۸۳.
- ۳- آقابخش، نوبت، ۱۳۸۴.

فهرست منابع و مآخذ

- آقابخش، حبیب و نوبخت، ناهید. (۱۳۸۴). «*زنان و آسیب‌های اجتماعی با مرور بر ادب فارسی*» همایش زنان و آسیب‌های اجتماعی دانش‌گاه شهید باهنر کرمان، ۱۸ و ۱۹ آبان‌ماه، کانون آسیب‌شناسی اجتماعی.
- پاک‌نهاد جبروتی، مریم. (۱۳۸۱). *فردستی، فرودستی در زبان*، تهران: انتشارات گام‌نو، چاپ اول.
- ده‌فدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۲). *امثال حکم ده‌فدا*، تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران، جلد اول.
- ده‌فدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۲). *امثال و حکم ده‌فدا*، تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران، جلد دوم.
- ده‌فدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۲). *امثال و حکم ده‌فدا*، تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران، جلد سوم.
- ده‌فدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۲). *امثال و حکم ده‌فدا*، تهران: انتشارات دانش‌گاه تهران، جلد چهارم.
- عباداتی، نرجس. (۱۳۸۵). «*تحلیل جایگاه زن در ترانه‌های محلی اقوام غیرفارسی (قوم ترک، لرستان فارس)*». پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مطالعات زنان، دانش‌گاه آزاد اسلامی واحد رودهن.
- علیرضایی، نصرالله. (۱۳۷۹). «*تبیین نقش و جایگاه زن در خانواده در حال‌گذار در ایران*»، رسالهٔ ارشد جامعه‌شناسی، دانش‌کده علوم اجتماعی، دانش‌گاه تهران.
- گولد، جولیبوس ول. کولب، ویلیام. (۱۳۷۶). *فرهنگ علوم اجتماعی*، ترجمه محمدجواد زاهدی مازندرانی، تهران: انتشارات مازیار، چاپ اول.
- معین، محمد. (۱۳۷۵). *فرهنگ فارسی*، مؤسسه انتشارات امیرکبیر. چاپ هشتم.